

ԱՍԵԿՈՍԵՆՆԵՐԻ ՈՒ ԲԱՄԲԱՍԱՆՔԻ ԿԵՆՅԱՂԱՎԱՐՈՒՄԸ
ԳՅՈՒՄՐԻՈՒՄ

Գյումրեցի նկարիչ Գևորգ Բրուտյանն ունի կենցաղային տեսարաններ պարունակող գրչանկարների «Հին Գյումրի» կոչվող շարք (1937թ): Ծաղրանկարներ համարվող, սակայն իրենց բնույթով ավելի շուտ շարժ հիշեցնող նկարներում հեղինակը ծաղրի է ենթարկում քաղաքի ոչ վաղ անցյալի «հետամնաց» մի շարք սովորույթներ:¹ Կենցաղային ժանրի տեսարանների (ամուսնական, հուղարկավորման արարողություններ, բաղնիքի ծես և այլն) մեջ մեր ուշադրությունը գրավեց բամբասանքի թեմայով գծանկարը: Հայրենի քաղաքի կենցաղին ու բարքերին քաջածանոթ նկարիչը արվեստագետին հատուկ խորաթափանցությամբ և վարպետությամբ կարողացել է բամբասող կանանց ձեռքերի, աչքերի ու բերանի շարժումների միջոցով տալ բնակչության մեջ լայնորեն տարածված այդ սովորույթի ամբողջ պատկերը: Այս աշխատանքը մեզ հետաքրքրեց նրանով, որ այդ բացասական երևույթը կենցաղային քննարկման մակարդակից սովորաբար դուրս չի եկել՝ բացառությամբ դրա գեղարվեստական նկարագրությունները, որոնցից առավել ուշագրավ է Ավ. Իսահակյանի «Ուստա Կարոյի այցը սանամայրերին» պատմվածքը:² Այս գծանկարը չէր դառնա առանձին վերլուծության

առարկա, եթե ձեռքի տակ չունենայինք լեռնակայան բամբասանքի մի քանի նմուշներ, որոնք, որպես բանահյուսության ուրույն ժանր կարևորել և հավաքել է Հրաչյա Մկրտչյանը 1977-1980 թվականներին:³

Հատկանշական է, որ բամբասանքին անդրադարձել են հատկապես գյումրեցիները՝ այն համարելով իրենց քաղաքին բնորոշ խիստ բացասական երևույթ, միաժամանակ քննադատաբար վերաբերվելով իրենց կողմից անընդունելի այդ սովորույթին:

Անշուտ, բամբասանքը զուտ գյումրեցիներին հատուկ հատկանիշ չէ, սակայն, թերևս խորթ էլ չէ, եթե գրավել է նկարչի և բանահավաքի ուշադրությունը: Մենք ևս փորձեցինք հարցում անցկացնել գյումրեցիների մեջ երկու նպատակով. նախ՝ լրացնելու ձեռքի տակ եղած նյութերը, և երկրորդ՝ պարզելու արդի հասարակության կարծիքն ու վերաբերմունքը դրա նկատմամբ: Հարցումը, որին մասնակցել են երիտասարդ և միջին տարիքի երկու սեռի ներկայացուցիչներ ցույց տվեց, որ բամբասանքի ու ասեկոսեի մասին տարբեր կարծիքներ կան հասարակության մեջ: Մի մասի կարծիքով բամբասանքը ստի վրա է հիմնված, իսկ մյուսը գտնում է, որ այն իրական հիմք ունեցող չարախոսություն է: Ինչ վերաբերում է ասեկոսեներին, ապա այստեղ ևս տարակարծություններ կան՝ պայմանավորված նախորդ հարցի պատասխանով, քանի որ սովորաբար ասեկոսեն դիտարկվում է որպես բամբասանքին հակառակ երևույթ: Այսպես՝ «Ասեկոսեն տեղեկությունը փոխանցում է, իսկ բամբասանքը՝ չափազանցում», «Ասեկոսեները անհիմն խոսակցություններ են, իսկ բամբասանքը զբաղմունք է», «Բամբա-

¹ Լ. Աթանեսյան, Գյումրեցի նկարիչներ. Գևորգ Բրուտյան, ԵՊՄԺ յոթերորդ գիտական նստաշրջանի նյութեր, Գյումրի, 2007, էջ 240-241:
² Ավ. Իսահակյան, Երկերի ժողովածու, հ. 4, Եր., 1975, էջ 249-279:
³ ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի բանահյուսության բաժնի արխիվ, Հր. Մկրտչյանի հավաքածու, FFVI: 4094-4833, FFXI: 0001-2048, FFXI: 7253-7830 (հետախույժ Հր. Մկրտչյանի նյութեր):

սանքը կարող է վատ հետևանքներ ունենալ, իսկ ասեկոսեները՝ ոչ», և միայն քչերն են դրանք համարում նույն երևույթը:

Իրականում բամբասանքն ու ասեկոսեն հոմանիշներ են: Ըստ Աճառյանի՝ «բամբաս բառը կազմված է բամ (ասում եմ) և բաս (ասում է) բայաձևերից, որը բարբառներում հանդիպում է ասեկոսե, կասե-կուսե, ասուաս, ըսի-ըսավ և այլ ձևերով»:⁴ Բամբասանքը բացատրվում է որպես «Անդադրուբին, պարասա, չարախոսուբին, տրտունջ, լուտանք, թշնամանք»:⁵ «Ամբարյացական կամ վարկաբեկիչ տեղեկություն որևէ մեկի մասին, որ տարածվում է անստույգ, ոչ ճիշտ և մտացածին լուրերի վրա»:

Քրիստոնեությունը բամբասանքը համարում է մարդկությանը բնորոշ մոլորություններից մեկը, որը, հակառակվելով ուղիղ բանականությանն ու աստվածային օրենքին, ապականում է մարդուն բարոյապես և ֆիզիկապես, քանի որ արագացնում է մահը: Հայ եկեղեցին գտնում է, որ «Մի բամբասանքից սովորաբար երեք չարիք է ծնվում. առաջին՝ բամբասողը մահու չափ մեղանշում է, երկրորդ՝ լսողը մեղապահ է դառնում, երրորդ՝ բամբասվածն էլ է նույն մեղքով մեղանշում կամ ուրիշ մեղքեր ևս գործում»:⁶

Բամբասանքը դիտվում է նաև որպես ժողովրդական գրուցաբանության որոշակի ժանր, որը կարող է հիմնվել կոնկրետ դիպվածի վրա, ունենալ որոշակի սյուժե և դրանից ածանցված սյուժետային գծեր, որոնք տիպորոշվում ու զարգանում են տարբերությամբ մոտիվներով ու կայուն բանաձևային հարակցումներով: Դրանք կարող են լինել նաև չպատճառաբանված հերյուրանքներ, զրպարություններ կամ անհիմն հայտարարություններ: Ընդգծելով հասարակական կյանքի ու կենցաղի ստվերոտ կողմերն ու երևույթները, բամբասանքները պատկերավոր արտահայտությունների ու կայուն բանաձևերի մի համաձուլվածք են:⁷ Բամբասանքներում տեղ են գտել.

- *Առած-ասացվածքներ*–«Կընգա խորատեն չի պակսի», «Ջուրը մտնին լողալ գիտեն, քյասարն հելնին դողալ գիտեն», «Մեր հացի մեջ աղ չկա» և այլն:
- *Դարձվածքներ*–«Մե կովեն, տասը ծովեն», «Օրը մեզ է, ծեծը հագար», «Քիչ այիր ունեյիք, քոթեշ էլ հանեցիր», «Բողոքն էլ մե սանդղո՞ւ կտավ են» և այլն:
- *Օրհնանքներ*–«Օղորմի հիրան, լուսը կաթի գերեզմանին», «Ասված քեզի գյանք տա», «Օղորմի քու անցավորներին» և այլն:
- *Անեծքներ*–«Սաբբբի լուսն բռռներ», «Գեղինը մտնիս», «Այ վայր էրգրիդ գլխուն», «Ջուլումդ բըլի», «Բալեթդ թաղեն», «Էրթըլներդ էղնի, գալերդդ չէղնի» և այլն:
- *Լուտանքներ*–«Թերմըշներ», «ըրգոյի», «քյաֆթառ», «խուժըններ», «այլանտագ», «մեյմուն», «չիչո» և այլն:

Բամբասանքներում վառ գույներով ներկայացված է նաև գյուրեցուն և շիրակցուն հատուկ զվարճախոսությունն ու սրամտությունը, որը, հատկապես լավ է երևում համեմատություններում, ինչպես օրինակ՝ «Բըղի էրտամ թաղային լիագորի հանգըջեն թըղթով բռնեն, օր ձեռներըս չըկեղդողի», «Պեսուկը էնքան քիչ է լըքրե, օր ֆիշենն գունը թոքրել է», «Էշը հիմքն է, խողը հուրիշի հառաջը կոնե», «Օտը գիղես թե քիչըմ մաքրվավ. մե այլանդագը հարձակուրդ գնաց», «սատանի գիզիզ»/նկատի ունի դրան զանգը Կ. Բ./, «Բոյին կիշկիմ, սոլերուն... սոլերն ուրանե բոյով ին»:⁸

Այն բանում, թե որքան տարածված երևույթ է բամբասանքը, կարելի է դատել *բամբասանք* բառից ածանցված բառերի մեծ բազմությամբ՝ *բամբաս* /բամբասանք, ասեկոս/, *բամբասագիր* /բամբասանք՝ զրպարություն պարունակող գրություն՝ նամակ՝ դիմում/, *բամբասամուլ* /մոլի բամբասասեր/, *բամբասասեր* /բամբասել սիրող/, *բամբասան* /բամբասկոտ/, *բամբասասիրություն* /բամբասասեր լինել, բամբասասերի բնավորություն՝ վարքագիծ/ և այլն:⁹

⁴ Մոցհարցման արդյունքներ, թրթապանակ 2007թ., ԸՀՀԿ արխիվ:

⁵ Հ. Ա ճ ա ո յ ա ն, Արմատական բառարան, հ.1, Եր., 1971, էջ 385:

⁶ Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, հ.1, Եր., 1979, էջ 430:

⁷ Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, հ.1, Եր., 1969, էջ 277:

⁸ Պ ո դ ո ս պատրիարք Ա դ թ ի ա ն ու պ ո լ ս ե ց ի, Խրատի թանգարան, Ս. Էջմիածին, 2004, էջ 316:

⁹ Ռ. Խ ա չ ա տ թ յ ա ն, Բամբասանքն իբրև բանահյուսության տեսակ, ԵՊՄԺ հանրապետական երկրորդ գիտաժողովի գեկուցումների թեզիսներ, Գյումրի, 1996, էջ 51-52:

¹⁰ Հ. Մկրտչյանի հավաքածու:

¹¹ Արդի հայերենի բացատրական բառարան, հ. 1, Եր., 1976, էջ 165:

Ունենալով կիրարկման և կենցաղավարման լայն ոլորտներ՝ բամբասանքներն ընդգրկում են ժողովրդի սոցիալական, կենցաղային, անձնական, հոգեբանական, քաղաքական և այլ բնագավառներ: Արտահայտվելով քաղաքային բանահյուսությանը բնորոշ ժարգոնային բառերով, գռեհկաբանություններով, հասարակաբանություններով ու ռուսաբանություններով, դրանք ստեղծում են ազգագրական, սոցիալ-հոգեբանական տիպորոշ միջավայր՝ որոշակի նկարագրություններով, դիպվածներով ու ըմբռնումներով: Բամբասանքներում դրսևորվում են ժողովրդի բարոյահոգեբանական առանձնահատկությունները, արժեքային համակարգը, կենցաղամշակութային յուրահատկությունները և այլն:

Սովորաբար բամբասանքի նյութ է դառնում այն երևույթը, անձնական այն հատկանիշը, որը հասարակական կարևորություն է ներկայացնում: Նայած բամբասանքին մասնակցողների սեռատարիքային պատկանելությունից՝ խոսակցության թեման կարող է ընդգրկել անհատական - հասարակական հարաբերությունների լայն շրջանակ և վերաբերել կենցաղային ցանկացած հարցի՝ նայած, թե զրուցակիցների համար ինչն է կարևոր:

Ավանդաբար բամբասանքը համարվել է կանանց բնորոշ զբաղմունք և դա հաստատագրվել է քրիստոնեական հավատամքով այսպես. «Քանի որ կանայք ի բնե շատախոս ու դատարկաբան են, նրանց մոտ սովորական բան է բամբասանքը: ... Եվ քանի որ կանայք գիտություններից ու գաղափարներից զուրկ են և կարևոր ու օգտակար բաների մասին չգիտեն, սկսում են իրար բամբասել: Ուստի ով էլ լինի՝ դրացի, խնամի, թե ընտանիքի անդամ, գեթ չի մնում նրանց լեզվից, որովհետև բոլոր ասեղնագործություններից ավելի լավ գիտեն ծաղկեցնել բամբասանքը՝ մեկը հազարով բազմապատկելով, փոքրը մեծացնելով, լուսն փիղ դարձնելով»: Կամ՝ «Կասկածամիտները, ինչպիսին են կանայք, դյուրամետ են դեպի բամբասանքը և դժվարությամբ են ողջամիտ դառնում ու բամբասելուց դադարում, որովհետև ոչ ոքի չեն հավատում, այլ իրենց չար կարծիքի մեջ հաստատում են մնում»:¹²

Գ-յումրու ժողովրդական իմաստությունն ասում է. «Բամբասելը և խոռվելը կնկա փեշակ է»:¹³ Այդ են վկայում նաև Հ. Մկրտչյանի հավաքած նյութերը, որոնք ներկայացնում են նույն հասակային խմբի կանանց բամբասանքն ու Գ.Բրուտյանի գծանկարը՝ միջին և բարձր տարիքի բամբասող կանանց կերպարներով: Դա հաստատում է նաև Իսահակյանը. «Ընպես դուրս կուգա, որ կնկա համար լսող պետք էր. էնքան, որ ինքը խոսի: Կնկա ականջն էդեր է օդի համար, թե չէ՝ խոսքի, կնկա խոսքն էլ որ կա, իրան մանած թելեն երկեն է»:¹⁴

Մեր կողմից անցկացրած սոցիալոգիաների արդյունքները ցույց տվեցին, որ այսօր այդ կարծրատիպը հիմնականում փոխվել է, քանի որ շատերի կարծիքով բամբասանքն ընդգրկում է սեռատարիքային տարբեր խմբերը (երիտասարդներից մինչև ծերեր, այդ թվում նաև տղամարդիկ¹⁵): Դա պատճառաբանվում է այն հանգամանքով, որ արդի հասարակության մեջ մեծ թիվ են կազմում աշխատանք, որևէ զբաղմունք չունեցողները, ուստի հենց նրանք էլ ազատ ժամանակը լրացնում են բամբասելով: Հատկանշական է, որ հաճախ շեշտվում է բամբասողների կրթական մակարդակը, համարելով, որ դա կիսագրագետ կամ թերուս մարդկանց է հատուկ: Այդ է պատճառը, որ հարցվողների մի մասը գտնում է, թե բամբասանքն ավելի տարածված է գյուղերում, որտեղ, բացի այդ, մարդիկ իրար ավելի լավ են ճանաչում, քան քաղաքում:¹⁶ Այս կարծիքը, անշուշտ, չի համապատասխանում իրականությանը, քանի որ, ինչպես հայտնի է, ավանդաբար քաղաքի բնակչությունն ավելի շատ ազատ ժամանակ ուներ, քան գյուղացին:

Այն, որ բամբասելու համար պարտադիր չէ զբաղմունքի կամ աշխատանքի բացակայությունը, վկայում են հարցման այն պատասխանները, որոնք որպես բամբա-

¹² Պ ո ղ ո ս պատրիարք Ա դ ռ ի ա ն ու պ ո լ ս ե ց ի, նշվ. աշխ., էջ 312, 318:

¹³ Ն. Ն ի կ ո ղ ո ս յ ա ն, Լենինական, ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ բանահյուսության արխիվ, FF II, էջ 7468:

¹⁴ Ավ. Ի ս ա հ ա կ յ ա ն, նշվ. աշխ., էջ 275:

¹⁵ Տղամարդկանց բամբասանքի խիստ ենտաքրքիր օրինակ է Ուստա Կարոյի և բամբասանքչի սահրիչի (օրի մասին համազոտլացիներն ասում էին. «Ձեռտի բողա է Գ-ալոյի բերանը») գրույցը:

¹⁶ Սոցիալոգիաների արդյունքներ:

սանքի վայր նշում են նաև աշխատատեղը: Մենք դա տեսնում ենք նաև Գ.Բրուտյանի գծանկարում, որտեղ, ի թիվս մասնակից պարապ կանանց, բամբասանքին մասնակցում է իլիկով թել մանող կին: Սա ցույց է տալիս, որ բամբասանքը ավելի շուտ որոշակի մարդկանց բնորոշ զբաղմունք է, նրանց ապրելակերպի ձև, որը որոշակի նպատակներ է հետապնդում՝ չարախոսել, գրպարտել, անպատվել, վատաբանել և այլն: Այս առումով տեղին է վկայակոչել «Խրատի քանգարան»-ը. «Քանզի մոլին բամբասում է, որպեսզի ինքը բարի երևա, պարզամիտը բամբասում է, որովհետև խելացի չէ, ստախոսը բամբասում է, որովհետև դա է իր սեփական պաշտոնը, դատարկակյացը բամբասում է, որպեսզի ժամավաճառ լինի, թշնամին բամբասում է, որպեսզի վրեժ առնի, շահախնդիրը բամբասում է, որպեսզի ինչ-որ բան շահի»:¹⁷

Բոլոր ժամանակներում բամբասանքը քննադատվել է, համարվել է անվայելույշ, մերժելի երևույթ, սակայն դա չի խանգարել, որ այն գոյատևի և ընդգրկի կիրարկման լայն ոլորտներ: Գյումրեցի կնոջ բարոյական բարձր վարկանիշի համար, այլ հատկությունների թվում կարևորում էր նաև խոսքի մշակույթը: Գյումրու ժողովուրդը պահանջում էր. «Կնիկը պտի խոսքի ետևն ու առաջը իմացող էղնի, բերանն էկած խոսքը չըսե, լավըմ չափե, ձևե, նոր խոսի, փորեն դուս էկող խոսքը բկի քյառթերուն քցե, մնացածը ծանդր ու թեթև էնե, նոր դուս հանե: Կնիկը լողըղչի, խաբարբան, խաբար տանող ու բերող, ուրիշներուն իրար քցող (գժտեցնող) պտի չեղնի»:¹⁸

Ըստ մեր հավաքած նյութերի, Գյումրի քաղաքի և Շիրակի մարզի բնակչության մեջ բամբասասեր կամ բամբասանքչի մարդուն տարբեր անուններ և պիտակներ են կապրել: Դրանց մի մասը բարբառային ձևեր են, ինչպես օրինակ՝ լողըղչի, չիչո, խաբարբան, խառնակչի, խոսք տանող-բերող, յոթ ծովի մերան (կամ յոթ մածնի մերան), ճալան-ճոթան և այլն: Մյուս խումբը ներկայացնում է ավելի ուշ (խորհրդային տարիներին) գործածության մեջ մտած և համեմատության-գուգահեռի վրա հիմնված նոր մականուններ՝ «Չաստի ռադիո», «Բիբիսի», «Բանվոր թերթ», «Փայլակ», «Լրաբեր», «Թաղի տեղեկատու» և այլն:¹⁹

Մեր ձեռքի տակ եղած բամբասանքի նյութերը, իրենց չափազանցությանը հանդերձ, հետաքրքիր տվյալներ են տալիս Գյումրու առտնին կենցաղի, հատկապես կանանց զբաղմունքների, նրանց հետաքրքրությունների ու հատկանիշների մասին: Բամբասանքների ժամանակ արծարծված թեմաների միջոցով կարելի է պատկերացում կազմել այն մասին, թե ինչպիսի՞ն պետք է լինեն իսկական կինն ու տղամարդը, երիտասարդն ու ծերը, նրանց արտաքինում, կամ վարքում ի՞նչն է ընդունելի կամ մերժելի, բարոյական ո՞ր հատկանիշներն են համարվում դրական կամ բացասական և այլն: Ամենաշատ քննարկվող թեմաներն են կանանց գործ անելը, արտաքինը, վարքը, պահվածքը, ընտանեկան հարաբերությունները, ամուսնությունն ու աղջկանեսեր:

Գյումրեցի կնոջ համար մաքրասիրությունը ամենակարևոր հատկանիշներից մեկն է. «... թող բերանըմ էրկուս պակաս խորաթա էնե... յիստըկութենը խոմ փարովփլով չէ, բան ու գործի անունն ինչ է»:²⁰ Այդ է պատճառը, որ շատ հաճախ քննարկվում էին այն գործերը, որոնք տնից դուրս էին կատարվում՝ ի ցույց ամենքին: Այդպիսի գործերից էին վիացք անելն ու բուրդ վալը:

Ազգագրական նյութերը վկայում են, որ քաղաքում XIX դ. վերջին-XXդ. սկզբին մեծ վիացքը տանում էին «Արփաչայը, Չարքզի ձորը կամ Գյումրի չայը»: Արփաչայ վիացքի գնալը մեծ արարողություն էր, տոն՝ որին մասնակցում էին տվյալ ընտանիքի հետ միասին նաև մոտ հարազատները: Փոքր վիացքը արվում էր տանը, ընդ որում Գյումրեցի կինը վիացքը յոթ ջուր էր վաճում, ամեն կերպ փորձելով օճառ քիչ օգտագործել, սակայն վալ մաքուր:²¹ Մյուս կարևոր գործը բուրդ վալն էր: Ընդունված կանոն էր տարին մեկ վալ ներքնակների բրդերը, իսկ երեք տարին մեկ՝ վերնակներինը, այնպես որ ամռանը կանայք ցույց էին տալիս և՛ իրենց հմտությունը և՛ կարողությունը:

¹⁷ Պ ո ղ ո ս պատրիարք Ա դ թ ի ա ն ու պ ո լ ս ե ց ի, *նշվ. աշխ.*, էջ 310:

¹⁸ Հ. Գյումրեցյան, *Գյումրի (Ալեքսանդրապոլ, Լենինական)*, ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ ազգագրության բաժնի արխիվ, տետր 1, 1976, էջ 60:

¹⁹ *Սոցիալիզմի նյութեր:*

²⁰ Հ. Գյումրեցյան, տետր 1, էջ 117:

²¹ Նույն տեղում, էջ 90-94, 118, 128-129:

Բնական է, որ լվացքի մաքրությունը և փռելու ձևը, բուրդը լվայն ու ձաղկելը, անկողինը կարելի դրկից-հարևանների, սկեսուրների ու տեգերկիմների քննարկման և բամբասանքի թեմա էր դառնում: Բերենք օրինակ. «Բուռտըս լվացի, փռեն քիչըմ չորնա, չըբղեմ: Ես ըսի՞ լըմզած է, հըմը չէ. էնքան լավ լըվացվավ, աբրեշում դարձավ: Տեսնեյր էրեզ էն Օսանն էլ էր բուռտ լըվացե. գուլումըդ բլի. քեզի կընիզ ըսողին ինչ ըսեմ. ճըմոտե, դրել էր էն կողմ. կըսեմ՝ ըխչի՞, լավ չես լվացե, կըսե ընձի ձեռ կուդա: Այ վայս խեղառ գըլխուտ. ես հընչի՞ բըդի քեզ պես լգդու հեղ թուլ տամ խոսա՞մ, օր դու էլ քեզի երեվագայես: Գիդե՞ չիդենք վօվ է...»:²²

Գյումրեցի կինը հատուկ էր պատրաստվում ձմռանը կամ «ձմեռվա թաղարուքին», որի մասն էր կազմում մուրաբաների և այլ պահածոների պատրաստումը: Բամբասանքի մյուս թեման այս եփութափն էր, որը նույնպես կարևորվում էր կնոջը բնութագրելիս: Ինչպես երևում է նյութերից, պարծենալու առիթ էր բազմատեսակ ու մեծաքանակ մուրաբաների ու այլ կերակուրների պատրաստումը, գնված ապրանքի որակն ու քանակը. «...վասփշե, ընձի հըմար գինը նշանակուտուն չունի. լավն էղնի, փարին չեմ աշե. էդ էր պագաս. խո վերեվի խուժընները չեմ, կերտան բագրից ապուռ-ժուբուռ կառնին գուկան... հողը աշխըրի գլխուն. ըսենք չտես եմ, ի՞նչ եմ տեսե օր. խո մեզի պես չե՞մ ճոռտե ու պոռտե... Համեն օր հինքը կըտեսներ, թե բագրեն ինչ տեսագ ֆիշնա, գիլագ, ծորին, տիյա հերեզ էլ մոշ ու էն հանտեր, ի՞նչ կըսեն. հա մալինա. թանգ ու էժնին չեմ աշե. ինչ կըսեն կուդամ ու կառնին: Հընչի՞ չառնին. դուրբանս եմ էղէ. մուրաբես, կամպոտս, սոգերս համարյա թամամ է, կըմնա պատլիճան, ծիծակ խորոված էնեմ...»:²³ Մեկ այլ բամբասանքում քննարկվում է մուրաբա եփելու հնտությունը. «Մեր աշխաղդներից մեզն էր ֆիշնի մուրաբա էպե: Ըսի՞ էրտամ շնորքը տեսնիմ. մուրաբա գուլումը բլի. գուն չկար հերեսը. մուրաբինը գունն է. մուրաբեն օր գունով չեղնի... չըցնես վազը կարմրի... հողը քեզի պես կնիզ ըսողի գըլխուն. պետկը էնքան քիչ է լըբրե, օր ֆիշնեն գունը թոցրել է. մե կովեն, տասը ծովեն. ջուր. ի՞նչ մուրաբա:»²⁴ Բերված օրինակները ցույց են տալիս նաև գյումրեցիներին հատուկ մեծախոսությունը կամ, ինչպես ժողովուրդն է ասում «մեծբերնությունը», չափազանցնելու, գուլս գուլելու, ուրիշին չհավանելու, անուն դնելու հատկությունը:

Հարկ է նշել, որ մեր ձեռքի տակ եղած բամբասանքների նմուշներում արտահայտված են նաև գյումրեցի տղամարդու որոշ ընդունելի հատկանիշներ, ինչպես օրինակ՝ «տղեն կնգա գյամը բղի ձեռը պայե», «տղամարդը բղի խըմե», «էն քարֆեն օր գուգար, կըսեյն էրնեզ տիրոջդ. մայլի կընգտիզ ախ կենեյն, մէ անգամ հետը խոսայն, գիդես էդոնց պես դզի՞զ էր»:²⁵

Բամբասանքների մյուս կարևոր թեման երիտասարդ աղջիկների արտաքինը, պահվածքն ու նրանց ամուսնությունն է: Բանահյուսական և ազգագրական նյութերից երևում է, թե օրինակ 1970-ական թվականներին որքան դժվարությամբ է կենցաղ մուտք գործել նորածնությունը և ինչ հետևանքներ է ունեցել: Հագուստի ազատականացումը իր հետ բերեց արտաքին տեսքի այնպիսի փոփոխություններ, որոնք նախկինում համարվում էին անվայելուչ, կնոջ, աղջկա համար անընդունելի: Ավանդական սովորություններին հակառակ՝ միայն տղամարդուն հատուկ համարվող տաբատ (շավվար) կրելը, անպարկեշտ (անբարոյական) կնոջը հատուկ շպարը, շրթունքները, մազերը ներկելն ու դիմահարդարումը ամենամեծ դժգոհությունն էր առաջացնում միջին և ավագ սերնդի ներկայացուցիչների մեջ, ինչն էլ դառնում էր բուռն քննարկման առարկա: Ինչ անուն ասես, որ չեն կպցրել ավանդույթը խախտած աղջկան. «Ինչ պառողի մարդ որ գուգիս, կա. փաշեքն բաց աղջիկ է գուգիս, գյոլուգներով աղջիկ, ներկուզ քիսփաթ է գուգիս, բոբեջ մազեր, ինչ ֆասոնի ոռնգ է գուգիս՝ լիքն է», «Չընկ տեսի՞ աղջիզն շավվար հագնի. շավվարներու փաշեստանով ճանճ է քշին: Շավվարը քիչ էր, հըմգա լեթաժա սուլեր ին մողա քցի, անուն լե բլաֆորս է, ինչ սաղանա է...»:²⁶

²² Հ. Մկրտչյան, *Քրթապանակ 1978*, էջ 71:

²³ *Նույն տեղում*, էջ 66:

²⁴ *Նույն տեղում*, էջ 67:

²⁵ *Նույն տեղում*, էջ 65, 129, 68:

²⁶ *Նույն տեղում*, էջ 128, 130:

